

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТЕРЕОТИПУ ЯК КУЛЬТУРНО-МОВНОГО ФЕНОМЕНА У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Тетяна Семашко

Annotation: The proposed article devoted to the analysis of the phenomenon of stereotype in the field of linguistic scientific knowledge. The author aims to identify and analyze aspects of studying stereotype linguistic philosophy, sociolinguistics, ethnolinguistics, ethnopsycholinguistics, linguistics, cognitive linguistics, which will help to clarify the modern interpretation of the stereotype: its nature, functions, role and place in society as a cultural and linguistic phenomenon.

Keywords: stereotype, linguistic phenomenon, linguistic scientific knowledge.

Лінгвістичний напрямок у дослідженні феномена стереотипу у сучасній науці є найбільш вагомим. Пропонована тема дослідження є не новою, однак говорити про її вичерпність зарано: вона набуває нового сенсу з огляду на те, що сьогодні можна говорити про виникнення на стику різних галузей знань нових розділів лінгвістики, які пропозиціонують нові аспекти дослідження стереотипу як культурно-мовного феномена. І хоча обмежений обсяг розвідки не дозволить виконати глибокий аналіз сучасних лінгвістичних досліджень, спробуємо далі окреслити коло основних новітніх тенденцій.

Поняття стереотипу з'явилося задовго до того, як відомий американський соціолог У. Ліппман вперше увів цей термін у науковий обіг, а далі німецька дослідниця У.М. Квастхофф та американський філософ мови Х.У. Патнем упровадили поняття у лінгвістичний ужиток, зробивши його об'єктом дослідження у мовознавстві. Х.У. Патнем використав поняття «стереотип» для вирішення питання про співвідношення значення й референції, тим самим підкресливши важливість соціальної функції значення, де значення – це інструкція для правильного використання слова в мовному колективі (Патнем 1999). Щоб визначити семантичну складову значення дослідник і звернувся до поняття стереотипу. У розумінні Х.У. Патнема стереотип є частиною знань про світ, емотивно-конотаційний складник значення слова, виразу або речення. Він існує у свідомості і підсвідомості людей, формується і проявляється у мові (Патнем 1999).

Роздуми Х.У. Патнема стали основою для подальших досліджень стереотипів у мові. Теорію стереотипів найбільш активно розробляють у кінці XX ст. у різних країнах (Є. Бартмінський, А. Венцель, А. Вежбицька, С. Єрмоленко, В. Красних, В.

Маслова, О. Рахіліна, О. Селіванова, О. Снитко, Ю. Степанов, В. Телія та багато інших). Учені вивчали стереотипи як на загальномовному рівні (походження терміна, функціонування в лінгвістиці, структуру, методи дослідження, різновиди стереотипів тощо), так і на ґрунті конкретних мов, тим самим продукуючи думку про тісний взаємозв'язок між стереотипами і мовою.

Сьогодні є очевидним, що розповсюдження стереотипів як горизонтально – в найширші верстви суспільства, так і вертикально – в процесі їх засвоєння в межах соціалізації особистості – відбувається через посередництво мови; разом із тим, мова є засобом вираження стереотипів (хоча ми знаємо і про невербальні стереотипи, зокрема, стереотипи поведінки). Однак стереотипи «проявляються», стають видимими саме в текстах, в мовній практиці людей, тому зусилля лінгвістів спрямовані, в основному, на розкриття механізмів кодування і декодування стереотипів у мові. При тому зауважимо, що вчені-лінгвісти досить швидко відійшли від соціально-психологічного розуміння стереотипу і перенесли означене поняття на мовні явища. Як справедливо зауважує А. Шафф, «стереотип не існує без вербального вираження, і вербальне вираження не існує без стереотипу» (Schaff 1980: 74).

Одразу зазначимо, у лінгвістиці дослідження стереотипів ускладнюється термінологічною невизначеністю, яка виражається у варіантних трактуваннях відповідного поняття, що з одного боку, свідчить про різнобічність стереотипу, а з іншого, про складність аналізу мовних форм його вираження. Така теоретична невизначеність та непевність, безумовно, пов'язані з багатозначністю, багатоаспектністю та ізоморфністю самого феномена стереотипу. Саме тому розроблення теорії стереотипів у мовознавстві стає можливим завдяки актуалізації лінгвістикою кількох напрямів дослідження стереотипу, які сьогодні постійно осмислюються і переосмислюються: лінгвофілософського, соціокультурного, етнокультурного, антропоцентричного, психологічно-естетичного, семіотичного, які активовані в сучасній мовознавчій науці і від яких, зрештою, залежить лінгвістичне осмислення стереотипів.

У *лінгвістичній філософії*, як мовознавчій дисципліні для дослідження природи й формальних втілень культурно-мовних феноменів, що використовує метод логічного аналізу природної мови, стереотип трактується як продукт людської розумової діяльності, логічних умовиводів. Концептуальними акцентами досліджень із лінгвістичної філософії є зацікавленість моделювання світу «текстами», у тому числі й мовними, що вплинули на становлення й розвиток теорії стереотипів. «Знаковість» і «текстуальна приреченість» будь-якої культури, з погляду сучасних теорій філософії постмодернізму, веде

до необхідності занурення філософа у мовно-культурну стихію саме через посередництво логічних та знакових утворень, за природою своєю подібних до культурно-мовних стереотипів. За таких умов можливе створення певної національно маркованої, динамічної концептуальної структури.

Вивчення феномена мовно-культурного стереотипу в лінгвістичній філософії є складним завданням через свою різнобічну природу й хаотичну структурну організацію і до сьогодні знаходиться в стані активного пошуку. У межах сучасної лінгвістичної філософії феномен культурно-мовних стереотипів розглядають у декількох напрямках: а) вивчення форм утілення філософськи вагомих стереотипів у наївній картині світу, створеній людиною через примітивне сприйняття навколишньої дійсності та традиційну культуру етносу (Дж. Лакофф, Ж. Бодрійяр); б) дослідження особливостей логіки формування й функціонування мовних образів у повсякденності, як складників певних культурних традицій (Є. Бартмінський, А. Вежбицька, Т. Черданцева). Як результат досліджень – створення різного типу класифікацій. Найбільш вагомими у цьому напрямку є напрацювання В. Красних, яка у межах класифікації за логіко-філософською природою стереотипів виділяє: 1) стереотипи ситуації, що виконують прескриптивну функцію, визначаючи поведінку людей і їх дії. Вони продукують наявність певної передбачуваної поведінки комунікантів і зумовлюють стереотипи поведінки; 2) стереотипи поведінки виконують роль інваріанта, канона, визначають правила й норми дій у комунікативних ситуаціях (за своєю природою вони є штампами свідомості); 3) стереотипи-образи, які виконують предикативну функцію – визначають очікування від тієї чи іншої ситуації. У розгорнутому вигляді дослідниця стереотипи-уявлення трактує як «структуру ментально-лінгвального комплексу, яка формується інваріантною сукупністю валентних зв'язків» (Красных, 2002: 178) та матеріалізується в образах, певних комплексах знаків, у тому числі мовних. При тому зауважимо, що не завжди можна однозначно відмежувати стереотип-ситуацію і стереотип-образ, оскільки предмет може належати до обов'язкових асоціацій ситуації, так само як і ситуація може належати до обов'язкових асоціацій будь-якого предмета.

Відповідно до новітніх позицій лінгвістичної філософії, стереотипи сприймаються як явище складне й таке, що може змінюватись і трансформувати існування мовно-культурної картини світу. Буття стереотипів виявляється можливим також у сферах ідеального нематеріального, і водночас воно запрограмоване втілюватись, вплітатися в тексти мовно-культурних феноменів. На нашу думку, витoki природи мовно-культурного стереотипу слід шукати у формах вияву так званого культурного несвідомого, яке існує у

світі ідей, матеріалізуючись у мові, традиціях, соціальних зв'язках певного етносу, і відзначається різноманітністю на всіх рівнях людського досвіду.

Соціолінгвістика (соціолінгвістичний напрям вивчення стереотипу розробляли А. Байбурін, Ю. Караулов, У. Квастхофф, Дж. Лакоф, В. Рижков, Ю. Сорокін, В. Телія та ін.) пропонує вивчення мови у соціальному контексті, коли акцент робиться на її конкретному прояві, а не на інтроспекції, і при дослідженні стереотипу як мовно-культурного феномена передбачає аналіз ціннісних аспектів сприйняття людиною та соціумом понять культури за умов різноманітних історичних контекстів, створюючи широке коло можливостей для дослідження соціальних законів і базових компонентів мовно-культурного простору. Варто зазначити, що соціальний стереотип актуалізує типове ставлення до об'єкта, що склалося під впливом життєвих умов, соціального оточення й попереднього досвіду. За своїм змістом стереотип – образ-уявлення з нестійкими межами, однак, як відомо, лише вербально висловлена оцінка формує чітку думку про властивості певного класу людей.

Відповідну думку окреслює ще У.М. Квастхофф, стереотип – це «судження, в загострено спрощеній і узагальнюючій формі, які з емоційністю приписують певному класу осіб якості чи установки, чи, навпаки, які відмовляють їм у цих якостях чи установках (які можуть передувати творенню і засвоєнню стереотипу)» (Quasthoff 1973: 91). Як ілюстрацію можна навести приклади стереотипів, що склалися у носіїв української мови: усі німці заощадливі; усі італійці імпульсивні; усі матері однакові; усі жінки багато говорять; усі блондинки нерозумні. За такої постановки питання в центрі уваги знаходяться стереотипи, що належать певним соціальним групам, наприклад: етнічним, конфесійним, субкультурним тощо.

Цікавою у відповідному контексті видається думка Є. Бартмінського, який розрізняє «стереотип у вузькому, соціально-побутовому значенні – як упередження, і стереотип в широкому розумінні – суб'єктивно обумовлене уявлення про предмет, якому одночасно притаманні описові риси і конотативний образ, що є результатом інтерпретації дійсності в межах загальних пізнавальних моделей» (Бартминский 1997: 16). За Є. Бартмінським, у свідомості носіїв мови існує складна система стереотипів, переважна більшість яких безпосередньо із суспільним життям не пов'язана, наприклад: стереотип сонця, стереотип води, стереотип весни. «Для лінгвіста стереотипізація охоплює усю картину світу, як образ речей, так і образ людини», – зауважує науковець (Бартминский 1997: 12). Однак, напевно, не всі поняття можуть бути основою для творення стереотипу, а тільки ті з них, до складу яких входить соціальний компонент, який позначає предмети чи явища навколишньої дійсності, що є соціально значущими для носія культури. На нашу думку,

означений напрям досліджень мовно-культурних феноменів тяжіє до виокремлення ролі «творців культурних цінностей». Це необачливо, бо особистість, як і народ, також є невід'ємною складовою будь-якої культурно-мовної й соціалізованої спільноти. Але, як відомо, соціальна природа людини пов'язана з психологією особистості й суспільства в цілому.

На сучасному етапі дослідження стереотипи стають ключовим поняттям у *варіативній соціолінгвістиці*, яка враховує гетерогенність мови. Варіативний підхід розглядає лінгвістичні зміни, що відбуваються у три етапи: на першому створюються індикатори, які є повністю неусвідомленими, це знаки, що передують зміні; на другому – виникають маркери (які вже усвідомлюються); на третьому, завершальному етапі створюються стереотипи, що є «соціальними стигматами» (Ducrot, 1995).

Із зазначеного можна зробити висновок, що стереотипи не лише нерозривно пов'язані з соціолінгвістикою, а й становлять собою результат змін, що відбуваються у масовій свідомості, що може бути представлено на мовному рівні. Більше того, розгляд стереотипів під соціолінгвістичним кутом є плідним, адже стереотипи пов'язані з груповою стратифікацією суспільства.

Етнолінгвістичні дослідження мовно-культурних феноменів спрямовані насамперед на людину, її світоглядний потенціал, який реалізовано в культурно-національній творчості нації. В етнолінгвістиці під стереотипом узагальнено розуміють «уявлення про предмет, сформоване в певному суспільному досвіді, яке визначає, чим є предмет, який він має вигляд, як функціонує, як його трактує людина тощо, а також уявлення, зафіксовані в мові, доступні через неї, що належать до загальних знань про світ» (Маслова 2001: 11), відповідно стереотипи передають особливості способу мислення їхніх носіїв. Експлікація культурно-національної значущості стереотипу «досягається на основі рефлексивного – несвідомого або свідомого – співвіднесення цього живого значення з тими «кодами» культури, які відомі мовцям» (Телия 1996: 219).

Не можна не зважити на те, що різні види стереотипів мають властивість використання різного за обсягом знакового матеріалу. Так етнічні стереотипи репрезентують певні моделі уявлення світу. І хочуть люди того чи ні, вони неминуче сприймають і оцінюють чужі звичаї, традиції, форми поведінки насамперед крізь призму власних звичаїв, традицій, на яких вони самі виховані. Така схильність розглядати явища і факти чужого народу, чужої культури є мовою соціальної психології, що називається етноцентризмом. Етноцентризм як характеристика образу своєї і чужої етнічної групи виникає в процесі спілкування етносів на основі двох практично пов'язаних процесів: зближення і відособлення; його завдання –

пояснити механізм виникнення стереотипів: «прагнення до позитивної самооцінки та самоідентифікації особистості призводить до того, що власна група розглядається індивідом, як більш сприятлива для розвитку, ніж чужа» (Махній 2009).

Схожу думку висловлює і О.В. Белова, яка зазначає, що функціонування етнічних стереотипів неодмінно зумовлює явище етноцентризму в певній культурі: «в культурі народу ставлення до представників інших етносів визначають поняттям етноцентризму, коли «свої» традиції, «свою» релігію, «свої» звичаї, «свою» мову сприймають обов'язково «справжніми», «правильними», «праведними» (Белова 2006: 5), на відміну від «чужих». Як на нас, загальнолюдське відображується на всіх етапах існування культурно-мовних стереотипів від площини уяви до матеріалізації в мові. Однак при тому слід обов'язково враховувати, що національна специфіка, безумовно, забарвлює кожен мовно-культурну структуру, відповідно стереотипи завжди національні. Хоча в окремих випадках можна знайти їх аналоги в різних культурах.

В означеному контексті важливими є напрацювання А. Вежицької, в яких проаналізовано відмінності мовних фактів у різних культурах: культурні стереотипи постають знаковою формою відбиття реальності. А. Вежицька висуває теорію так званих семантичних і лексичних універсалій, що базуються на комбінаціях семантичних примітивів. «Можливість вдалої комунікації між різними культурами залежить від універсальної базової множинності семантичних примітивів, з якими кожна мова може створювати практично нескінченну кількість «більш або менш» ідіосинкретичних (специфічних для даної культури) понять. Існуванням множинності примітивів можна пояснити психологічну спільність людства» – пише дослідниця (Вежицкая 2001: 269). Набір визначених А. Вежицькою мовно-культурних універсалій-констант є фактично набором певних стереотипів. За А. Вежицькою, сама ідея універсалій віддзеркалює рівень майстерності володіння людиною сутністю реалій буття ідеального через повсякденне, категорія, що виявляє рівень еволюції знання й пізнання цих реалій людиною-мовцем. Так від етнолінгвістичного постулату про етноцентричну складову структури культурно-мовних феноменів дослідниця приходить до пошуку загальнолюдського (антропоцентричного), що відбивається в мові через концептуалізацію світу константами культурної традиції.

Отже, важливим завданням при вивченні стереотипів будь-якої культури є вивчення особливостей ментальної репрезентації народом своєї мовно-культурної унікальності. Оскільки, як зауважує Н.Д. Арутюнова, «людина існує в контексті культури. Вона є для неї іншою реальністю. Вона створила її, і вона (культура) стала для неї об'єктом пізнання. Природа пізнається ззовні, культура – зсередини» (Арутюнова 1999: 3).

Вагоме місце у лінгвістичних дослідженнях стереотипу належить *психолінгвістиці*, методи та засоби якої активно застосовують для вивчення мовних явищ. Психологічний напрям досліджує стереотипи як явище психічної діяльності людини у поєднанні з культурно несвідомим началом особистості, де стереотип потрактовується як стійке, емоційне за своєю природою психічне утворення, яке спрощено відображає досить складний факт дійсності, соціальний образ, що консолідує соціальний і психологічний досвід спілкування та взаємин людей (Баронин 2000: 27).

Дослідники наголошують на властивостях людської психіки, завдяки яким стає можливим створення й функціонування стереотипів будь-якої природи й типу. Цей аспект буття мовно-культурної картини світу, безумовно, є важливою складовою будь-якого визначення понятійного стрижня стереотипів, його генези. В.С. Агеев вказує на асоціативну природу стереотипів, пояснюючи це тим, що стереотипи сприймаються та формуються через низку стійких у мовній свідомості асоціацій (Агеев 1986: 9-11). Означена думка знаходить своє продовження у дослідженнях Р.Я. Фрумкіної, яка спираючись на тезу подвійності природи культурно-мовних продуктів людської свідомості, а отже, і стереотипів, слушно зауважила, що насамперед необхідно виявляти природні якості культурно-мовних феноменів, їх зв'язки й кореляції і, таким чином, пов'язувати безпосередньо з діяльністю людини – і фізичною, і психічною, і розумовою (Фрумкина 1991).

Специфічну знакову природу стереотипів сьогодні найширше вивчають у *когнітивній лінгвістиці*, де термін «стереотип» співвідноситься зі змістовою стороною мови та культури, тобто розглядається як ментальний (мисленнєвий) стереотип, який корелює з поняттям мовно-культурної картини світу і визначається як вербальне вираження переконань, спрямованих на суспільні групи або конкретну особу – вузьке трактування стереотипу (Quahoff 1973: 32); вербально виражене узагальнення образів будь-яких предметів або понять – широке трактування стереотипу (Бартминьский 2005: 126).

На думку Є. Бартминьського лінгвокогнітивне розуміння стереотипу можна звести до наступних варіантів: стереотип – це репродукований зв'язок слів (стереотип лінгвальний); стереотип – це специфічний ментальний конструкт (стереотип ментальний); стереотип – це ментальний конструкт, який утверджується у свідомості через мовний знак (стереотип лінгвоментальний) (Bartmiński 1985: 32). Дещо по-іншому у межах когнітивної науки трактує стереотип Д. Гамільтон і визначає його як «когнітивну структуру, яка передбачає наявність в індивіда знань, переконань та очікувань щодо тієї чи іншої соціальної групи» (Hamilton 1979: 53-84). Як на нашу думку, таке визначення є занадто широким і більше нагадує поняття схеми, ніж стереотипу: схему можна визначити як когнітивну

структуру, яка містить знання про концепт або тип стимулу, включаючи його атрибути та взаємозв'язок між ними. Отже, схеми є більш широкими когнітивними структурами, що містять наші знання про стимули, наші очікування стосовно мотивів чи поведінки людини, а також наші почуття, пов'язані з цією людиною. Стереотипи виявляються більш специфічними і можуть бути включені в ту чи іншу схему як один із її складників. Сказане можна проілюструвати такими прикладами: схематичне уявлення про жінку може містити знання (їм притаманні певні біологічні характеристики), очікування стосовно їх мотивів (жінка може народити дитину), почуття, пов'язані з нею (позитивні, оскільки жінки вигодовують та виховують дітей) та уявлення і переконання (стереотипи), що притаманні кожному індивіду (наприклад, жінки розумово обмежені, жінки балакучі). Разом із тим, стереотипи виступають загальними когнітивними схемами, що спрямовані на досягнення соціальної дійсності. Їх позитивна оцінка обумовлена здатністю забезпечити орієнтацію в мовній картині світу, яку вони роблять більш осяжною та наближеною для розуміння.

Сутність стереотипу, його природу та місце серед інших культурно-національних феноменів з позицій когнітології досліджує А. Вежбицька. Вагомою є теза дослідниці про стереотип культурного сценарію, втіленого в мовних та культурних знаках (Вежбицкая 1999). Відома також пропозиція, за якої, виступаючи елементами спільного знання, яким володіють усі суб'єкти певної культури, стереотипи виникають у відповідь на подібні подразники та є результатами когнітивних процесів спрощення й генералізації (Quasthoff 1989: 183-184). У своїх роздумах про стереотип як сталу когнітивну модель Т.О. Голикова зауважує, що на відміну від інших когнітивних категорій стереотипи мають занадто загальний характер, дуже неконкретні, недостатньо обґрунтовані і не можуть застосовуватись там, де необхідна детальна диференціація і детальна орієнтація. З іншого боку, культурні стереотипи можуть мати негативний характер, оскільки не тільки не сприяють, але, навпаки, перешкоджають засвоєнню і відображенню диференційованої картини мовної дійсності. На думку дослідниці, на стереотип як сталу когнітивну модель можна впливати за допомогою певним чином структурованої системи мовних засобів, що складають його раціональний та емоційний зміст. Тому великого значення набуває відбір мовних засобів, пов'язаних у свідомості реципієнта з відповідною системою стереотипів (Голикова 2005: 158).

У контексті означеної концепції стереотип, як деяке мінімізоване й національно-детерміноване уявлення про предмет (стереотип-образ) або ситуацію (стереотип-ситуація), або поведінку (стереотип-поведінку), розглядає В.В. Красних, виділяючи іще один істотний аспект – стереотипи через певний набір усталених культурно-маркованих асоціацій програмують форму висловлювання, стиль поведінки і визначають

інваріант, запрограмованість висловлювання та поведінки в конкретній типовій ситуації. Науковець акцентує на «іпостасях» буття стереотипу – певного сценарію ситуації або уявлення, що декларує подвійність форм реалізації ментальних за природою стереотипних уявлень, статичних і дієвих. Відповідно стереотип виступає не тільки як канон, але і як еталон (Красных 2002). Досліджуючи алгоритм створення й закріплення стереотипних уявлень у свідомості людини, В.В. Красних звертається до розгляду асоціативної природи вербальних маніфестацій стереотипних образів, які репрезентують концептосфери культури в мовних одиницях певного рівня (Красных 2002). Означена думка дає нам підставу стверджувати, що стереотипи стають матеріальними мовними формантами концептуального поля, здатні надати будь-якій абстракції або таємниці буття словесної форми і тоді вона починає функціонувати відповідно до всіх граматико-синтаксичних законів мови. У результаті стереотипізація постає одним з різновидів пізнавальних операцій, глибинним процесом, у формі якого людина структурує світ у мисленні та одночасно вербалізує цей світ, де мовний знак зв'язує об'єкт з системою соціально-детермінованих значень, тобто зі змістом всього колективного досвіду.

Разом із тим можемо говорити про процес стереотипізації як пізнавальну операцію, яка передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами, що сприймаються, та їх характеристиками; та про безпосередній зв'язок стереотипізації з узагальнюючим характером людського мислення, необхідністю постійного руху думки від одиничних, конкретних випадків до їх об'єднання, від факту до загального правила і у зворотному напрямку до цього самого факту. Як зазначає О.О. Селіванова, в основі стереотипізації лежить: по-перше, «психологічна звичка людини повертатися до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них»; по-друге, прагнення звести різноманітність світу до відомих і зрозумілих категорій, що дозволяє людині вдаватися до перевірених на практиці програм вирішення певних питань у стандартних ситуаціях (Селіванова 2008: 287). Робимо висновок, що як когнітивний процес стереотипізація не може бути правильною чи хибною, а стереотипи, у свою чергу, не повинні співвідноситися з ментальними помилками, а скоріше мають розглядатись як шлях, яким оперує людська свідомість. Такий підхід знімає негативну оцінку щодо самого явища стереотипу та процесу – стереотипізації.

Підсумовуючи, зазначимо, що лінгвістичний аналіз феномена стереотипу міцно утвердився серед інших аспектів дослідження. У цілому, лінгвістика внесла в наукову дискусію про стереотипи не тільки більш глибоке розуміння механізмів їх формування та функціонування, але й сприяла удосконаленню і збагаченню дослідницького інструментарію.

При тому відбулося справжнє переосмислення стереотипу: від акценту на негативному контексті його сутності, уваги на істинності чи хибності стереотипу, до пояснення його природи: зацікавленість викликає когнітивна природа та соціокультурна зумовленість стереотипу.

Разом із тим зауважимо, що з огляду на універсальність культурно-мовних стереотипів, дифузність цього складного ментального утворення, повне та вичерпне трактування стереотипу, тобто таке, яке б відповідало всім аспектам і формам існування стереотипів і яке однаково можна було б використати в дослідженнях різного спрямування, дати важко. У сучасних наукових дослідженнях триває процес висвітлення сутності, структури, типологізації та механізмів створення культурно-мовного стереотипу як міждисциплінарного феномена.

Бібліографія:

- Агеев 1986:** Агеев, В. Психологические исследования социальных стереотипов. – В: Вопросы психологи, 1986, 1, 9-11.
- Арутюнова 1999:** Арутюнова, Н. Введение. Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке. М.: Индрик, 1999. Москва, 1999.
- Баронин 2000:** Баронин, А. Этническая психология. К.: Тадем, 2000, 264.
- Бартми́нский 2005:** Бартми́нский, Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях. – В: Славяноведение, 1997, 1, 12-24.
- Бартми́нский 2005:** Бартми́нский, Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. М., 2005, 126.
- Белова 2006:** Белова, О. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян (этнолингвистическое исследование): автореф. дис. ... д. филол. наук. М., 2006, 26.
- Вежбицкая 1999:** Вежбицкая, А. Семантические универсалии и описание языков. М.: Языки русской культуры, 1999, 270.
- Вежбицкая 2001:** Вежбицкая, А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. М.: Языки русской культуры, 2001, 27.
- Голикова 2005:** Голикова, Т. Психолнгвистическая концепция исследования этнического сознания: дис. докт. филол. наук. М., 2005, 458.
- Красных 2002:** Красных, В. Этнопсихолнгвистика и лингвокультурология: Курс лекций. М.: Гнозис, 284.
- Маслова 2001:** Маслова, В. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. – М.: Изд. центр «Академия», 2001, 208.
- Махній 2009:** Махній, М. Етнoеволуція. – В: Науково-пізнавальні нариси (Електронний ресурс). Режим доступу: <http://makhniy.box.ua/2009/10/Etnichni-stereotipi.html> (відвідано 02.11.2013).
- Патнэм 1999:** Патнэм, Х. Философия сознания. М.: Дом интеллектуальной книги, 1999, 240.

Селіванова 2008: Селіванова, О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008, 712.

Телия 1996: Телия, В. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. .: Шк. «Языки рус. культуры», 1996, 286.

Фрумкина 1991: Фрумкина, Р. Семантика и категоризация. М.: Наука, 1991, 168.

Bartmiński 1985: Bartmiński, J. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. – В: Z problemów frezeologii polskiej i słowiańskiej. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Łódź, 1985, 25-53.

Ducrot 1995: Ducrot, O. Schaeffer J.- M. Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage. Éditions du Seuil, 1995, 281.

Hamilton 1979: Hamilton, D. A Cognitive-Attributional Analysis of Stereotyping. – В: Berkovitz L. Advances in Experimental Social Psychology. Academic Press, 1979, 12, 7, 53-84.

Quasthoff 1973: Quasthoff, U. Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps. Frankfurt a. M., Athenaum Fischer Taschenbuch Verlag, 1973, 312.

Schaff 1980: Schaff, A. Stereotypen und das menschliche Handeln. Wien, 1980, 137.

Інформація про автора:

Тетяна Семашко – канд. філол. наук, кафедра сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторант

Електронна пошта: semashko.tat@yandex.ua